

(Övvəli ötən saylımızda)

Keçon oşrin son onilliklerinde nose sahahsında böyük yenilikler oldu, Yusuf Sömodoğlunun "Örtlü günü", Mövlud Süleymanlı'nın "Dayırmam", romanı kimse oxuların stolüstü kitabına çevrilin romanlarından biri da Elçinin "Mahmud ve Maryem", "Ölüm hökümü" romanları oldu. O zamanlar bu eserler nəinki sade oxucuların, eləcə də, böyük sanat adamlarının diqqətini özüne cəlb etdi. "Ölüm hökümü" romanının sujeti, burda baş verən hadisələri təsvir edən yazıcının özü, fərdi yazıçı istedadından xəbor verən teşkiyi işləsi, qarşıq dünyasını içində cəbabalyan, cəbaladıqca realşılığı altını üstüne çevirən, bu aləmin eybacalarını üzə çıxaran bədii təfəkkür dolğuluğu-hor şey diqqəti çəkdi. O zaman Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadının yazışça üyanınlığı məktubda bu asırın yaratdığı geniş maraq dairəsi dediklorımıza əyani şübhədür: "Hörməti Elçin! "Ölüm hökümü" romanının həvəsli, amma teləsəmadın hər matləbi, hər ehtəmi içə-icə, ağıl və hiss süzgəcindən keçirə-keçirə oxudum. Yaşadığım acı ilları, qorxu və telaş dolu illəri yendən yasadım və dərhal sonin yaşını düşüb həyrləndim. Cünki azab, işqonca, qorxu və telaş dolu o illəri sun bir insan kimi yaşamanısan, amma yaxşı kimi yazınsan. O amansız vo doşhəlli illəri bu qədər tabib və bu qədar inandırıcı şəkildə qəfləmə ala bildiyim təcəbbüldüm. Şən o illərin müsbətörlərini o qədar többi qəlemlə almışın ki, bunlar özündən yaşılların söhbətlərindən deyil, yalnız şəxsi müşahidənin möhsulusu olaraq qonaqatma galəmk olmur... Özümüz Elçin, şən qələminin qüdrəti o illəri bir dəha monim qalbimden keçirib manı bir oxucu kimi sarsıda bildinə, demək burada təsvir etdiyin hadisələrin təbiiyiliyinə görə, sonatın sehrihən və istedadın güclüyünə həyrlənmək lazımdır. Beləliklə, şən moni qələmindən bir dəha istedadın güclünə və sonatın qüdrətinə inandırındır".

Ölüm hökmu” osoru tokte Azərbaycanda deyil, keçmiş sovet xalqlar arasında dəyərlər bir asır əmlak亭 tanındı. Bu əsərin yaratığı rezonans sərhədölli aşıdı. Rus yazarlığına publisisti Leman Məşvərəyev yazırırdı: “Tariix yalnız elmın şəhər etdiyi tarixi fakt deyil, həm də tarixi detallıdır. Tarixi dövrün obrazı bizim şüürümüzda eksən on adəbiyyatın - Şəkspirin tarixi xronikaları, Stendal, Hıqo, Dumanın romanları, Lev Tolstoyun “Hərb və sülh” epeyəsi sayında yaranır. Öz dövrünün suratını yaratmadı nəinki Soloxovun “Sakit Don”, ya Aleksey Tolstoyun “Əzablı yollarla” kim epik əsərləri, eləcə də, məsələn, Yuri Trifonovun “Şəhər poveştləri” iştirak etmişlər ki, buradakı mösəfətətələndirən zaman öndüktükcə tarixi dələ shəhəyiyatını kost edəcakdır. Azərbaycan yazarı Elçinin “Ölüm hökmu” adlı yeni romanı da bu cərgədə durur.” Alman türkoloqu Hendrik Feyer yazırdı ki, almanın dilində Elçinin “Mahmud və Məryəm” və “Ağ dəvə” romanlarını oxumusam. “Onun “Ölüm hökmu” manzuru isə türk dilində oxumusam, Məncə, bu roman dünya miqyası bir əsərdir. Elçin monim çox dəyərləndirdiyim azsaylı mütiəs yazarçılarından biridir.”

"Mahmud ve Moryom"ın ssenarisi esasında çokilim film de mülliñen ülger gotirdi. Dünyanın bir çox ölköründüñ mayış olunan "Mahmud ve Moryom" filmde yüksək boşarı motivlər vardır bu no oxucu, na da tamasaçı diqqotundan yina bilməz. Dünyanın bütün xalqları kimi türk dünyasının da marağına kobş etmiş "Mahmud ve Moryom"ıñ asayı yaziçisi sohrat gotirib. Türk alimi Ölüm-göntürk yazır: "Elçin çağdaş türk dünyasının böyük yazarlarından biridir. O, da Bakıdakı kimi möşhurdur və adabı-mədəni aləmdəñ nüfuz sahibidir. Yalnız elo "Mahmud ve Moryom" romanını görüsök, Markezin "Yüz ilin tonahlığı" osor Latin Amerikası edəbiyyatında hansı yeri tutursa, Elçinin do bu olmazı romanı Türk dünyası edəbiyyatında o yeri tutur".

ELÇİN - 75

GERİYƏ DÖNMƏYƏN ZAMAN

Müasir Azerbaycan nosrində Elçinin yem prizma altında yeni rəkursdan baxış tozundan və tamamilə orijinal şöküldə kaşf etdiyi mühit - Abseron qonclorlarda... Elçin yaradıcılığının osas xüsusiyyatlarından biri obrazların reallığı, dinamikiyidir. Hor obrazın konkret həyat mövcəyindən, səslənən mənşəyindən, manavı və psixologiyə axınmadan asılı olaraq rəngarəng poetik vəsaitlər, seçilir, deñə və təvəffürlər mühitə, obrazın sıqlıtma uyğunlaşdırılır, dəha doğrusu, hor poetik strix situasiyannı özündən törəyir (Yusif Samadoglu).

"Baladadaşın ilk məhabəbbi", "Qış nağılı", "Bu dünyada qatarlar gedər", "Baladadaşın toy hamamı", "Ayaqqabı", "Parisda avtomobil qozası", "Bəş deqiqə və abadiyət", "Gül dedi bülbülo...", "Stalinin ölümü" və s.

Dünya mövzusu şairlerin yaradıcılığında orijinal deyimlerde adıbyatımızın müvzuslu klub. Xüsusi, aşuradırmalarında qeyd etmişim ki, R.Rza, S.Vurğun, F.Qoçay, F.Sadiq, N.Həsəndəz onlara şairlərimizdir, yaradıcılığında dünya mövzusu hər sonatın bədiyi düşüncə tarzına uyğun bədi ifadəsinə tapıb. Nəsimizdə buna ancaq İ.Muğannanın, eyni zamanda Elçininin yaradıcılığında da özünəmoxsusluqda şəkildə görürük. Elçin hələ 80-ci illərin avşarında "Ağ dava" romanının yazıcılarından sonra onun 50 yaşları olardı, bu osorun dünya ilə bağlı möqamalarını araşdırmanın onu çox cavap yaşalarından mükmənnilər qoca düşünsəm görürük. Yazıcı burada Balakarının və onun danışdığı Ağ Dava shəhərlindən dünya ilə bağlı düşüncələrini qabardıb, öxən çox mükemməllik bədiyi dilla. Balakarımın non deyirdi? Deyirdi ki, əlonları Ağ Dava aparır və Ağ Dava kim ki, o dünyaya aparmaq istoyır, gecə golub o adamın qapısının ağızında yatrı". Yazıcıının qohramanı Balakarının söylüydi evhalat yada salır. 4-cü cild, səh.378-388.

Bu dünya bir sarvan, biz da ömür yılunun yolcusuyuq. O ömür yolunda çok diydirmiş həsrat, özab, cövrü-əsəf o qəder olur ki, dəvə kimi külənlərinik, her bimiz bi dəvə yükü çəkirik. Haçansa o yükü çəka bilməyəndə dəvəmiz oturur, o devə ipini özü olımızı verib bizi arxasına sürürür.

Elçin'in sadıklığında Abşeron kondilrinin sağda insanlarının hayatı xüsusişli maraq doğurur. Bəlkə de Azərbaycan döbdə mühtidir Elçin yeganə realçılarından ki, onun yaradılığında bütün realçıları ilə birlikdə Abşeron kondilrinin hayatı geniş şəkildə özünsü tibap. Anar filmlerindən qədidiqdir ki, "Həkayə və povestlərindən Elçin Azərbaycan kondilrinin özünəməxsus poeziyasını, çılpaq peyzajların cəzabını, burada ömür səron insanların takərsiz karəkterlərini moharətə açıb göstərə, surətlərən canlı cılgızlıları yaradı bılır".

indi do o qara məmər daşına dikmiş görür, altısının da qırx il bundan əvvəl görüdüyən o şux qamatının oyadığı hissələri, duyğularını verir: "...altı da şux dayanmışdır və - Cəfirin, Adilin, Əbdülhəmin, Qoçanın, Cobraylin, Ağarşimin qara məmər qobır daş ilə üzvəzə beləcə dik dayanmış, altısının da şux qamatı, altısının da tamamı laib süktə içində o qara məmər daş başlıqda həmin boz və cıskınlı sentyabr gündündə o qəbiristanın hazırlanmışlığı bil ki, birdən-birə bir gümrahlı bin günən gotirdi vo o anlarında mono elo goldi ki, bu altı kişının tamam süktə içində beləcə şux duruşu, o qara məmər başdaşına beləcə sadəgət vo etdirirə o dən yağışın qəbiristanlığında işlədiyi bütün qobır daşlarında - təzazində de, köhnəsində de, zənginində de, kasıbında da dəli bir ümidi yaradı".

Və yaxud Əliabbas kışının oğlu Məmmədbaşır surəti. Əliabbas kışının evindən daxil olan dövlət adamları onun evində xartılar aparır. Kışından qızılları vermişini tələb edir. Hamamçı Əliabbas onda qızıl olmadığını bildirir. Bütin evi alt-üst edirlər. Nohayot bir mürçü çıxır, dəritib qızılıñın quran rütbəli adan qürcünün içindən səvayı heç na görmür. On-sokkiz yaşılı Məmmədbaşır ömrü boyu namənci İslom atasını satan şəxsi imiş. Üzünləşmiş səxş "əlini qaldırın uzun barmağı ilə Məmmədbaşır hədəfəldə-hədəfəldə-

- Sənин verdiyin siqnalıların hamisi zay çıxır! - dedi. - Bizi xalqın yanında biabır eləyirsin. Yaşadığın evdən, də xəborin yoxdur! Hani bəs, deyirdin atam qızıl giz-lədih.

Məmmədbağır udquna-udquna xəlvot-xanaya tərəf işarə elədi: - Elə bilirdim qızıldı...

Uzun şinelli ikrah dolu nəzərlərə
Məmmədbığra baxıb: - Axmaq oğlu. Ax-
maq! - dedi....

Əlibəyag oğluna nifşın yağıdır. Artıq
bu evda qala bilməyan Məmmədbığardan
gələn bir xəbor olur ki, "noşoxlara qoş-
şub, qumarbzalar qoşub, pul uduruz
vermir, qacır gizlənlər və günflərin bir gü-
nündə, min doqquz yüz iyrimi üçüncü ilin
bir qış sohri möhəllələrin adamları o qosa
tut ağacının dibində Məmmədbığın
yolun yeyimiştin tapdlar. Qoşuldular, yolu
daşları, həmin qumarbzalar, noşoxlar pul

uduzub qaçmış Məmmədbağırı haradasa tapıb biçaqlamışdır və Məmmədbağır güclə özünü məhəlləyə yetirmişdi, o qoşa tut ağacının dibində düşüb qalmışdı".

Tədqiqatçılar Elçinin yaradılığında hekayə janrı yüksək dəyərlidir. Hələ təlofbı ikən onun elmi-nəzəri, bədii-publisist düssəncələrin mülliətlərinin diqqətini çoxlaşdırır. "Elçin" müasir heyatdan, uşaq vaxtlarında bolad olmuş adamlardan və mənbəldən yazı. Təsəddüfi deyildir ki, Abseron bağları və kəndləri, Xəzər donuzı onur əsərlərində poetikləşdirilir, zahirən o qədar da parlaq və cəzibədar olmayıyın, hətta nozardə cansıxıcı görünən dar və öyrü-üyrü küçələr, dalanılar, ağ neft piltoqları qızırilan balaca otalar, boz naharəmələr dəvərələr belə sərənən rənglər kəsb edir, gəzümündə yaşın, xoş görkəmlə canlanır. Bizi ohato edən xarici alım, yaşadığımız evlər, gəzdiyimiz donuz sahiləri. Bakı bağlarının səri qumlu, dadlı üzüm gotırılmeynərlə, çadır kimi kələgələ salan tül ağcları, çılpaq qayaları Elçinin hekayə və povestlərində daimi insan hissələrinin horarotinti, insan ürəyinən romantik çirpıntıları əks edir; cünki yüzü anları tosvir xəttinə deyil, qohrəmanlıların həyəcan və itirazlarının, döruni hissələrinin tərcümə kimi əsərə daxil edir. Bu tosvirlərin yığcığındı və töbütüli bizi o qədar colb edir ki, gözlənləndən özümüzü başqa alımdan hiss edirik (Mirzə İbrahimov).

GERİYƏ DÖNMƏYƏN ZAMAN

(Əvvəl 3-cü sahifədə)

Ümumilikdə Azərbaycan ədəbiyyatında nəşr tarixinə nəzər salsaq görərik ki, əsası M.F.Axundov tərəfindən qoyulan Azərbaycan nəşri böyük uğurlara imza atmışdır. Əlbəttə məqsədimiz nəşrin tarixini araşdırılması olmadığından konkret bir yazıçının nəşrindən söhbət getdiyindən, xüsusilə, onun hekayələrində danişdiğimiz üçün bəzi maraqlı faktları yada salımlı olurq. Azərbaycan ədəbiyyatında hekayələr ustası kimi tanınan C.Məmmədquluzadə, M.S.Ordubadı, Ə.Haqverdiyev, M.İbrahimov, Mir Celal, M.Hüseyn və digər nəşr ustadlarımızın sırasında Elçinin də öz yeri var. Özü de görkəmli yeri var və tənqidçilərimizdən də həmişə diqqət mərkəzində olan hekayələri haqqında dəyərli fikirlər var.

Elçinin əsərlərinin dili sadədir, oxucunu yormur, əksinə, oxunaqlı olan əsərləri həcmindən asılı olmayaraq bədii zövqünə görə qiymətlidir. "Ayaqqabı" hekayəsindən kiçik bir epizod dediklərimizə əyani səbətdür..."...çünki, aşiq düz demmişdi, dəli könlü, məndən sənə emanət, demə bu dünyada qalım yaxşıdı... neçə qəhrəmanlar gəldi dünyaya, köç vaxtı yetişdi, tez oldu getdi; Rüstəmin zərbindən titrədi dağlar, düşdü dastanlara söz oldu, getdi; hakimlik elədi çox uzun vaxtı, bütün kainata Süleyman baxtı, tərsinə döndü şah Cəmşidin taxtı, Firudunun dərdi yüz oldu, getdi; necə oldu Keykavus, hanı Keyqubadı Hansı bu dünyada almışdı muradı Allahlıq elədi Fironla Şəddad, Nəmrudun qalası düz oldu, getdi; İsgəndər Daranı taxtından saldı, sahanı şah gəldi, sonu ne oldu Yarı yolda öldü. Misirdə qaldı, Bəbir kimi yandı, köz oldu, getdi...". Bəbirin dili ile verilən bu ozan-aşiq sözləri o surətən daxili əlemi, hiss-heyəcanlarını, "dolmuş ürəyini" boşaltmaq üçün, bu obrazın bütövlükdə duygu və düşüncələrini verməkdə yazıçıya münasib gəlir.

Və yaxud nağıl üslubunda verdiyi "Sarı gelin" əsərində Fətullahın ömür gün yoldaşı Firuze ilə bağlı onun gənciliyindən bəhs edən sözlərə nəzər yetirək: "arvadının qavanlıq çağları tez-tez golib gözlerinin qabağında durdurdu, o çağları ki, indi xinadan qıpqrırmızı qızarmış ağ saçların heç izitozu da yox idi, bilek yoğunluğunda qap-qara iki hörüyü, az qala, topuçunacan uzanırdı, qəddi-qaməti bir ceyran balası idi və günə deyirdi, sən çıxma, mən çıxacağam, aya deyirdi, yox, sən çıxma, mən çıxacağam və bütün məhəllə cavanlarının gözü o hörülü qızda idi, o hörülü qız isə o qəder cavanın arasından onu, yəni, indi ürəyindəki o sizilti ilə el-üzünü yuyan Fətullanı seçdi".

Elçinin nəşr əsərlərində ələ məqamlar vardır ki, bunlar mənsur şeirin ən yaxşı nümunələri ola bilər. Əsərdən götürülüb ayrıca verilsə dediklərimə oxucu da şahid olar. Doğrudur, bu parçalar hekayənin bədii təsir gücünü artırır, hekayənin bədii məzmunun zənginləşdirir, əsərin daxilində də bədii keyfiyyəti güclüdür. Məsələ burasındadır ki, Elçin yazıçıdır, şair deyil, amma bəlkə də özü də bilmədən əksər əsərlərində mənsur şeirler, sonetlər yaradıb, əsərin içindən götür, kənara qoy, bu hekayəsinə, povestinə o qəder də təsir etməyəcək, çünki yazdığı əsərlərin bütün canı, ruhu bu bədiiyətin gücünü ehtiva edir. Sadəcə bir lirika saatını onun mənsur duyğuları əsasında vermək olar. Məsələn bir neçə məqamlara baxaq. "Baladadaşın ilk məhabəti"ndə bu parçaya diqqət yetirək: "Yenə də bir kənd idi, bir günün cirhäcisi, bir də tut ağacının altında oturub cidd-cəhdli şumaqədər yanan Baladadaş.

Bir də dəniz idi; dəniz də dalgasız, xətti birləşirdi və güclə sezişən bu üfüq xətti ələ bil ki, dünyanın axırı idi.

Göy tərtəmiz idi, dəniz də dalgasız, səssiz-küysüz və bu tozluğundan, bu səssizlikdə bu dəqiqə ələ bir obodilik var

idi ki, ələ bil dünyada nə yağış olub, nə çovğun, nə dəniz ugultusu, nə də ki, bir başqa şey..."

Hər yazıçıya nəsib olmayan bir qələmi var Elçinin. 60-cılar nəşrinin nəşrləri arasında böyük bir zirvə fəth edib Elçin, bu zirvə onun əsərləridir. Bir-birindən dəyərli, bir-birindən zəngin suratlı ələmi, hadisələr, yaşadığımız dünyanın ədalətsizlikləri, dünyanın günahsız insanların başına gətirilən müsibətlər, yüz minlərlə qurban verən xalqımızın mühabibə yarası, tarixi bər hadisənin yazıçı qəlemlə ilə yüksək şəkildə bədii inikası, əsrimizin ən böyük faciəsini yaşayan Azərbaycanımızın qaçqın-köckün taleyi, Qarabağ tarixi salnaməsini xatırladan əsərləri - "qarabağname"ləri, həyatı, uşaqlığına əbədi həkk olunmuş Bakı mühiti, hər cür dürüst, doğru zənginliklərə malik insanların xeyriyah qəlibi, milli-mənəvi dəyərlər, adət-ənənələrə olan hörmət və ehtiram, ümumilikdə xalqında gördüyü gözəl bəşəri keyfiyyətlərin təsviri yazıçının içtimai, siyasi, ədəb-bədii görüşləri onun həm nəşrində, həm dramaturgiyasında yetərincə oxucunu, tamaşaçını heyran qoya bilir. Ömründə heç zaman məhəllənin başqa arvadları kimi ürəyinin ağrısını açıb camaatin qabağına tökməyən, dərdini-sərini içində saxlayan, o ağrının yaratığı gözünün yaşını camaat qarşısında axtıtmayan, balaları ölüm içinde olan, onlarsız yaşadığı rahat günləri özüne günah bilən - "BU RAHAT GÜNLƏRİ" özüne rəva bilməyen, bu RAHAT GÜNLƏRİN sixdiyi, əzdiyi, rahatlıq vənnədiyi xanım xalalar Elçinin gördüyü, tanıdığı, analardır - böyük Vətən mühabibəsində yarım milyona yaxın oğul böyüdüb hitlerin qanlı-qadallı mühabibələrində itirən analar. Biz bu analara yanmaqdən çox bu mühabibəni töredənlərə nifrat edirik. Biz oxucular hər zaman mövcud olan hitlerlərin-faşist qəlbilərin düşməniyik. Biz bu gün də qanımızı töken, bu gün də on minlərlə şəhid verən, qurban verən, bir milyondan çox günahsız insanların - həmvətənlərimizi yurdundan didərgin salan hitlerqətblə erməniləri, onların dəmtutətanlarını lənətləyirik, bu gün İraqda, Suriyada, Əfqanistanda, Fələstində közərən, alovlanan mühabibə ocaqlarını alovlaşdırın imperialist qüvvələrin düşməniyik. Bir-birinə xalqları, millətləri qırıdan Amerika, Avropa siyasetinə nifrat edirik. Mühabibə Elçinin uşaqlıq taleyi bir qara yara vurdu, yaşıının bu çağında yenidən onu yaraladı, yurduna, ata-baba torpağına həsrət bir qəlb ancaq bu cür insanı duyğularla zəngin ola bilər, bəşəri keyfiyyətlər təbliğ edə bilər, dünyanın ədalətsizliklərinə, onu çırkınlığından belə dərindən nifrat edə bilər və əsərlərində də geləcək nəsil-lərin də yaddasına əbədi həkk olunacaq, onları mühabibələrə nifrat ruhunda tərbiyə edəcək, ulusuna, uruğuna-turğuna, dininə, imanına sədəqətli, mərhəmətli olmaq tərbiyə edəcək.

Son

Gülxanı PƏNAH